

Nyomda a keresdi várkastélyban, 1684–1690

V. **Ecsedy Judit**

A könyvnyomtatás hazai története mindig meglep bennünket azzal, hogy félreeső, látszólag jelentéktelen helyeken könyvnyomtatás folyt. Keresd nem az egyetlen főúri vár vagy kastély, ahol a korai időkben sajtó dolgozott. A Nádasdyak sárvári vára, a Batthyányak németújvári vára vagy a Balassák detrekői vára mind nyomdának adott otthont a 16. században. A későbbiekben azonban ez a jelenség már ritkább, mert a nyomdák inkább városokban vagy egyházi központokban telepedtek meg.¹

Ezért is olyan kivételes színhelye a hazai könyvnyomtatásnak a keresdi várkastély.

Keresd (Criș, Románia) számunkra két dologról nevezetes: egyrészt egyik legszebb erdélyi késő reneszánsz várkastélyáról, másrészt egykori nyomdájáról. A kettő, a várnak kastéllyá váló átépítése késő reneszánsz stílusban és a nyomda felállítása egyszerre történt, 1683/84-ben. A vár a Dános patak partján a dombok közt elrejtve áll. Az eredetileg négy román kori

sarokbástyájából a 17. század óta csak kettő áll. Ez a Segesvártól 12 kilométerre délnyugatra fekvő várkastély, amely a bethleni Bethlen-család ősi vára volt, a történelmi Nagy-Küküllő vármegyéhez tartozott, ma Maros megyéhez.

A vár a természeti viszonyokhoz alkalmazkodva, sokszög alakra épült, legrégebbi része a jellegzetes zömök torony, amelynek felső részét harcosok domborművű alakja díszíti, és amelynek bejárata, középkori szokás szerint, az első emeleten van. A toronyhoz körtornácos emeletes ház van építve, az udvar négyszöget zár be, és az átellenes oldalon is kisebb, fedett tornácos feljáró volt. (1. kép) Észak felé esik a főkapu, és emellett, jóformán a föld alatt, csúcsíves kápolna, azaz oratórium. A hagyomány szerint ennek szomszédságában volt a nyomda elhelyezve, a földszinti, bolthajtásos helyiségekben (7. kép).²

A bethleni Bethlen-nemzetség (a család másik ága az iktári Bethlen család, amelynek legnevezetesebb tagja Bethlen Gábor erdélyi fejedelem volt) kitűnt a családból származó történetírók nagy számával. Már a Bethlen Farkasnál egy generációval idősebb Bethlen János megírta, és 1663-ban nyomtatásban is közreadta Erdélyről szóló történeti művét.³ Bethlen Elek, Belső-Szolnok megye főispánja, (1643–1696), akinek nevéhez a keresdi nyomda felállítása fűződik, maga is történelemkedvelő főúr volt. Bethlen Farkas pedig (1639–1679), Apafi Mihály kancellárja, Alsó-Fehér vármegye főispánja, aki a fejedelem küldetésében Konstantinápolyban is járt, a szerzője annak a történeti műnek, a *Historiának*, amelynek kinyomtatása érdeké-

1. kép. A keresdi várkastély 18. századi ábrázolása

1 A szerző kutatásait az OTKA K 68257 sz. programja támogatta. – Ugyanennek a programnak támogatásával készült a szerzőnek a Magyar Grafika 2008. februári számában megjelent *Magyarországi nyomdászjelvények a 18. században* című tanulmánya.

2 Így tudósít a nyomda elhelyezéséről Benkő József, lásd Bethlen, Wolfgang: *Historia de rebus Transsilvanicis*. Tom. V. [Közreadta] Josephus Benkő. Cibinii 1789, M. Hochmeister, 26. – A színes képek Burkusné Butor Alexandra és Zubovics Zoltán felvételei (2008. június).

3 Bethlen János: *Historia rerum Transylvaniarum* (1663) = RMK II 1022, majd 1673-ig tartó folytatását is. Magyar fordításuk: Erdély története 1629–1673. Ford.: P. Vásárhelyi Judit, utószó., jegyz.: Jankovics József. Bp. 1993.

ben a keresdi nyomda létesült. Kettejük unokatestvére volt Bethlen Miklós, az erdélyi emlékirat-irodalom egyik kiemelkedő alakja. Ő már, a többiekkel ellentétben, magyarul írt.

A vár belső falán, az egyik bolthajtás fölött, ma is ott van a kőbe vésett koronás kígyó, a bethleni Bethlen család címere, és alatta a várkastély Bethlen Elek idejében történt (1683/1684) átépítését megörökítő felirat: ALEXIUS DE BETHLEN CELSISSIMI PRINCEPS TRANSYLVANIAE CONSILIARIUS AC SUPREMUS COMES COMITATUS SZOLNOK INTERIORI EX FUNDAM EREXIT 1683. (2. kép) Gyakran kell hivatkoznunk a 18. század végén élt erdélyi tudósra, Benkő József-re, aki mindazt összefoglalta, amit akkoriban a keresdi nyomdáról és kiadványairól tudni lehetett.⁴

2. kép. Bethlen Elek családi címere, alatta a szöveg a kastély 1683. évi átépítését örökítette meg

Önmagában említésre érdemes, különleges eset, hogy Bethlen Elek az 1680-as években várkastélyában nyomdát állított azért, hogy meghalt bátyjának Bethlen Farkasnak nagyszabású, latin nyelven írt, kéziratban maradt történeti művét, a *Historiát* kinyomtassa. Hogy a nyomtatás a szeme előtt folyjon, a kéziratot

nem adta ki kezéből, hanem inkább nyomdát szerzett melléje, és természetesen nyomdászt is.

A Keresden létesített nyomda eredetét vizsgálva az előzmények nagyon messzire nyúlnak. Valójában Gulyás Pál bibliográfus és könyvtörténész vetette fel először a kérdést, hogy „Új alapítás volt-e a keresdi nyomda?” Ezt a kérdést adta dolgozata címének is,⁵ amikor elsőként értékelte újra a keresdi nyomda kérdését. Nem lehet csodálni, hogy Novák László⁶ még új nyomda felállításáról beszélt, hiszen így értelmezte ezt mindenki, aki ebben a kérdésben korábban megszólalt, köztük az említett Benkő József is, aki száz évvel később újra kiadta Bethlen Farkas *Historiáját*.⁷ Gulyás Pál viszont Tótfalusi Kis Miklós adatát fogadta el hitelesnek, vagyis hogy a kolozsvári nyomdát érzékeny veszteség érte, amikor annak egy részét Bethlen Elek Keresdre vitette.⁸

Érdekes, hogy csak a 20. században terelődött az irodalom- és történettudomány figyelmébe Tótfalusi Kis Miklós *Mentségére* (Kolozsvár 1698), mint a 17. század végi kolozsvári könyvnyomtatás egyik legfontosabb forrására. Sem a maga korában, sem a 18. században nem figyeltek fel értékes és nemcsak saját személyével összefüggő megállapításaira. Márpedig szinte minden esetben, így a keresdi nyomda tekintetében is szavahihető, ráadásul Bethlen Elek – a keresdi nyomtatás mozzogatója, a *Historia*-író Farkas bátyja – Tótfalusinak személyes jóakarója volt. Tótfalusi jelen is volt Bethlen Elek 1697. február 27-ei temetésén is, amelyet ünnepélyes külsőségek között a család ősi várában és temetkezési helyén, éppen Keresden rendeztek meg, sőt ez alkalomból orációt is mondott.⁹

Attól kezdve, hogy Tótfalusi *Mentségének* szövege közkinccsé vált,¹⁰ nem lehetett kétséges, hogy milyen nyomda is képezte az alapját a Keresden felállított tipográfának.

A keresdi műhely felszerelése nem más, mint Szenci Kertész Ábrahám egykori váradi

4 Közölte Benkő József már említett kiadásában, lásd a 2. jegyzetet.

5 Gulyás Pál: Új alapítás volt-e a keresdi nyomda? In: MKSz 1961. 480.

6 A nyomdászat története. III. kötet, 52.

7 Hat kötetben jelent meg: Bethlen, Wolfgang: *Historia de rebus Transilvanicis*. Tom. I–VI. [Közreadta] Josephus Benkő. Cibinii 1789–1793.

8 Erdélyi féniks. Közzéteszi Jakó Zsigmond. Benne: Misztótfalusi Kis Miklós *Mentsége*. Bukarest 1974. 189.

9 Jakó, Erdélyi féniks, i. m. 185–186. Pápai Páriz Ferenc verse és Tótfalusi Kis Miklós beszéde a *Kegyességgel, becsülettel, községes munkával érdemlett igazság koronája* (Kolozsvár 1697) c. munkában jelent meg, és szövegét Dézsi Lajos újból közzétette, In: ItK 1895. 352–358.

10 A Kner-nyomda érdeme, hogy a *Mentség* tágabb körben is hozzáférhetővé vált 1940-es, betűhív kiadásukkal.

3. kép. A Keresden nyomtatott *Historia* az 1. lappal kezdődik, címlapja nem készült el

nyomdája, amely előbb Szebenbe menekült Várad török megszállása után, majd Szenci Kertész halála után I. Apafi Mihály fejedelem átszállíttatta Kolozsvárra (körülbelül ezzel egy időben az ugyancsak hontalanná vált gyulafehérvári fejedelmi nyomdát is), és a kettő tulajdonjogát átruházta a nagyenyedi és kolozsvári református kollégiumokra. Valójában mint református elkötelezettségű „országos tipográfia” működött Kolozsvárt, Nagyenyedre soha nem került át. Bár a Keresden létesített nyomdát a kolozsvári „országos tipográfia”-ból vették ki, attól az még továbbra is működőképes maradt. Vezetője 1684-től kezdve Némethi Mihály lett, őt követte Veresegyházi István, majd 1693-ban tőle vette át a nyomda vezetését Tótfalusi Kis Miklós.

Való igaz, hogy Keresden Bethlen Elek, illetve az általa megbízott nyomdászok a kolozsvári nyomda tipográfiai eszközeit használták, köztük bizonyára egy kolozsvári sajtót is, ennek ellenére a keresdi műhely fennállását nem tekinthetjük egyszerűen a kolozsvári tipográfia „kiterőjének”. Ezekben a keresdi években Bethlen Elek volt a nyomda fenntartója, nyomdászokat alkalmazott rendszeres fizetéssel, gondoskodott a nyomda elhelyezéséről, és nem utolsósorban a szükséges papír beszerzéséről. A nyomda átszállítása valószínűleg az 1683-as év végén megtörtént, 1684-ben pedig megkezdődött a nyomtatás.

Bár a nyomda kifejezetten Bethlen Farkas *Historiájának* kinyomtatása céljából került a keresdi Bethlen-kastélyba, ennek címlapján mégsem szerepel nyomdahelyként Keresd. Címlapja ugyanis el sem készült. (3. kép) Bár amint láttuk, a keresdi nyomdát Bethlen Elek azzal a céllal „létesítette”, azaz hozta át Kolozsvárról, hogy bátyjának latin nyelvű *Historiáját* kinyomtassa, azért az 1684–1686-as években más, kisebb terjedelmű munkák is elhagyták a keresdi sajtót. Ilyenekről már Benkő József is tudott, és „nimium sunt rarissima”-ként, azaz ritkaságokként emlegette őket.¹¹

Valóban ritkaságokról van szó, mert a Bethlen *Historiája* mellett készült másik hét nyomtatvány közül négy unikum, azaz egyetlen példányban maradtak fenn, háromból pedig egyáltalán nem maradt fenn példány, mindössze Benkő József fent idézett említése örökölte meg őket. Feltehető, hogy Benkő még látta azt a két, Nagyari József által írt kegyességi munkát, amelyeket mint ritkaságokat felsorolt, ma azonban egyetlen példánya sem ismert. Ugyanígy csak Sándor István tudósít a *Kristus haláláról szóló dialogismusról*, példánya ma már nem található. Az egy-egy példányban fennmaradt keresdi nyomtatványok egyike Medgyesi Pál *Lelei a be ce*-je (4. kép), a másik Georgius Tutius Cato epigrammáinak kiadása. Úgy látszik, hogy a segesvári iskola megragadta az alkalmat, hogy elérhető közelségben nyomda működött, és 1685-ben két, Martinus Kelp professzor elnökletével tartott vizsga téziseit kinyomatták Keresden.¹²

11 Bethlen, Wolfgang: *Historia...* Tom. V. 27–28. – Benkő a *Historián* kívül négy másik keresdi nyomtatványról tudott.

12 *Kristus haláláról* (1685) = RMK I 1333, *Lelei a be ce* (1684) = RMK I 1319, Cato (1686) egyetlen példány Kolozsvárott, a Kelp-féle vizsgatézisek (1685) = RMK II 1565 és RMK II 1566.

4. kép. Medgyesi Pál: Lelki a be ce (Keresd, 1684)

A keresdi nyomda felszerelése a fennmaradt és kézbe vehető öt nyomtatványának betűi és díszei alapján rekonstruálható. Eszerint négyféle kiemelő címbetűje és kilencféle szöveg nyomtatására való, különféle méretű antikva és kurzív betűje volt. Ezenkívül ötféle könyvdísz, ezek közül egyik úgynevezett „ablakos” dísz, amely az iniciálét helyettesítette. Üres közepébe egy nagybetűt illetve szókezdéshez használtak. Volt ezenkívül háromféle méretű iniciálesorozatból is néhány betűje, és a könyvek díszítésére még 22 féle nyomdai cifra (körzet) elemet használt fel. Egyedi illusztráció, metszet nem található egyetlen ma megvizsgálható kiadványán sem.

Az itt leírt felszerelés megerősíti Tótfalusi Kis Miklós megjegyzését, aki *Mentségében* Szenci Kertész Ábrahám egykori felszereléséről azt

írta, hogy amikor ő Kolozsvárt dolgozni kezdett (1693), „ittthon sem volt akkor mind”.¹³ Ez a Keresden látható betű- és díszanyag teljes egészében Szenci Kertész Ábrahám egykori váradi felszerelésével azonos.¹⁴ Mindössze egy apró négyzet alakba zárt virágcsokor az, amelyet Szenci Kertésznel nem találni, viszont Keresd után bekerült a többivel együtt a kolozsvári nyomda felszerelésébe, és Tótfalusi következetesen címlapdíszként használta, három esetben 1695 és 1701 között.¹⁵ Megjegyzendő, hogy ez a dísz a keresdi nyomdában is mindkét alkalommal címlapdíszként fordul elő (5. kép). Ugyanez a felszerelés később visszakerült Kolozsvárra, legvalószínűbb, hogy 1694-ben, mert Tótfalusi munkába állásakor

5. kép. A keresdi nyomtatványok két jellegzetes dísz

(1693) még nem volt ott minden, 1695-ben viszont már újra viszontlátni a jellegzetes betűket és díszeket Kolozsvárt.

A keresdi nyomda vezetője Székési P. Mihály volt, akinek neve egyrészt az ott készült nyomtatványokról, másrészt Bethlen Elek saját, korabeli, nyomdával kapcsolatos feljegyzéseiből ismert.¹⁶ Minthogy magát a nyomdafelszerelést Kolozsvárról hozták, kézenfekvő lenne, hogy a nyomdász is odavalósi. Erre vonatkozóan azonban semmi adat nem áll rendelkezésünkre. Sőt Tótfalusi Kis Miklós sem ír semmit a Keresden nyomtató mesterről. Neve a kolozsvári nyomdászattal – vagy akár más erdélyi nyomdával kapcsolatban – sehol sem merül fel. Ugyanakkor kiváló nyomdász volt: ezt tanúsítja a nyomtatómester tudását valóban igénybe vevő nagyméretű, terjedelmes, mar-

13 Jakó, i.m. 189.

14 Lásd erről részletesen V. Ecsedy Judit: A gyulafehérvári fejedelmi nyomda második korszaka (1637–1658) és utóélete. In: OSZK Évkönyve 1978 (Budapest 1980) 307–309.

15 Haiman György mint „natúrális virágdísz” írta le, lásd Haiman György: Tótfalusi Kis Miklós a betűművész és tipográfus. Bp. 1972. 87.

16 Közzétette Lukinich Imre: Adatok a keresdi nyomda történetéhez. In: MKsz 1907. 287.

ginálisokkal is ellátott latin nyelvű *Historia*. Székesi nem egyedül dolgozott Keresden, ez nem is lett volna lehetséges. Még ha egy sajtó volt, annak kiszolgálására is legalább kétfős személyzet kellett: szedő és nyomtatómester. Ezt megerősítik azok a korabeli elszámolások, amelyeket maga Bethlen Elek készített a nyomdával kapcsolatban. Az első feljegyzés éppen abból az évből származik, amikor Bethlen Farkas *Historiáját* nyomtatni kezdték. Mindjárt ez első bejegyzés „Typographus Uraimék pénzbeli fizetéséről” szól 1684. január 20-án, bizonyítva, hogy többen voltak. Egy préluáról, azaz sajtóról szólnak a további feljegyzések, ahhoz való apróbb felszerelések, szerszámok beszerzéséről. „Székesi uram” a feljegyzésekben 1684. szeptember 1-jén név szerint is említve van, mint aki Kolozsvárra ment és útiköltséget kapott (talán ez is azt bizonyítja, hogy Székesi eredetileg kolozsvári nyomdász volt). Székesi uramon kívül két alkalommal szerepel Jakab deák is, mindkét alkalommal nyomdai számadásokkal kapcsolatban. Keresztneve alapján egyelőre nem sikerült őt azonosítani.

Bár Bethlen Farkas *Historiájának* kiadástörténete nem tartozik szorosan dolgozatunkhoz, csak annyiban, amennyiben keresdi nyomtatásával összefügg, mégis érdemes megemlíteni, hogy ennek a be nem fejezett nyomtatásnak még több mint egy évszázadig tartó utótörténete van.

Sőt előtörténete is. Maga a történetíró Bethlen Farkas is lépéseket tett azért, hogy mielőbb sajtó alá kerüljön műve, ebben azonban korai és váratlan halála (40 éves korában halt meg), megakadályozta. Ismét Benkő József tudósít arról,¹⁷ hogy Bethlen Farkas az akkori kassai nyomdással megállapodott, hogy a *Historia* kinyomtatása céljából Erdélybe hozná nyomdáját, és a mű szerzőjének házában rendezkedne be. De még mielőtt erre sor kerülhetett volna, Bethlen Farkas váratlanul, 1679. december 3-án meghalt. Ez a rövid utalás azért érdekes, mert ismereteink szerint Bosyzt István volt az, aki akkoriban a kassai városi nyomdát vezette, és mostanáig nem tudtuk, hogy lett volna olyan saját tipográfija, amellyel szabadon rendelkezett volna és akár Erdélybe is átköltöztethette volna.¹⁸

Ennek a keresdi nyomdában készült torzónak további sorsa sem mindennapi.

Szabó Károly, a neves 19. századi bibliográfus könyvészeti munkájában a Keresden nyomtatott *Historiáról* azt írja, hogy Bethlen Elek az általa keresdi várában fölállított nyomdában 1684-ben kezdte nyomtatni. A nyomtatás azonban lassan haladt, és amikor Thököly Imre 1690. augusztus havában török-tatár hadakkal Erdélybe tört, a 832. lappal megszakadt. Ekkor a példányok nagyobb részét a nyomdával együtt Segesvárra szállították, más részét pedig egyéb irományokkal egy ládába zárva a keresdi vár pincéjében befalazták, ahol azután a példányok legnagyobb része tönkrement. A Segesvárra vitt és ott megmaradt példányokból a Bethlen-család később számos példányt visszavitt Keresdre és más jószágaikba, és azokból többet elajándékoztak. A többi, Segesváron maradt példány a Rákóczi-szabadságharc alatt zsákmánnyá vált, és többnyire tudatlan emberek kezére került: de ezekből is több példány maradt meg. Hivatkozik Benkő József, aki saját tapasztalata alapján írja, hogy egy enyedi tanuló egy segesvári polgártól három példányt vásárolt három aranyért. Ezek szerint bizonyos, hogy erről a ritkává lett nyomtatványról alaptalanul mesélték és hitték a külföldi tudósok, hogy csak két példány maradt volna meg, mert ahogy Benkő a 18. század végén, úgy maga Szabó Károly is Erdélyben legalább 20 példányát látta. Végül Szabó Károly feljegyzi még, hogy a be nem végzett és így címlap nélküli nyomtatványhoz a 18. század

6. kép. Utólag, mintegy nyolcvan évvel később külföldön nyomtattak címlapot Bethlen Farkas csonkán maradt *Historiájához*

17 Bethlen, Wolfgang: *Historia...* Tom. V. Praefatio, 27. (Szeben 1789).

18 Benkő név szerint nem említi a kassai nyomdász nevét, de ismeri *Adversariis* című nyomtatványát, amelyen neve rajta van. Sajnos ezt a Benkő által említett művet nem sikerült azonosítani.

végén Gottfried Schwarz nyomtatott címlapot és 12 levelet kitevő bevezetőt, előszót, amelyek a könyv és kézirat történetére vonatkoznak. Ezzel a közreadó szándéka az volt, hogy ezt az utólag készült címlapot – amelyen a nyomdahely „In arce Kreusch Transylvaniae” formában szerepel – a még fellelhető, csonka példányok elé kössék (6. kép). Ez az impresszum természetesen félrevezető, hiszen az utólagos címlap nem ott készült, hanem a sziléziai Lemgóban, mintegy 80 esztendővel az eredeti, csonkán maradt mű nyomtatása után.

Maga a nyomdafelszerelés megmenekült Segesváron – ahol azonban tudomásunk szerint a sajtót nem állították fel –, a könyv néhány példánya is megmaradt itt, amelyeket a család terjesztett. A példányok többsége azonban a keresdi befalazott pincében feledésbe merült, és amikor megtalálták, már romlott, hasznavehetetlen állapotban voltak. A nyomtatást viszont nem tudták folytatni, mert a kézirat Thököly kezébe került, és ismeretlen helyen lappangott.

Ma Bethlen Farkas *Historiájának* 32 példányáról van tudomásunk.¹⁹ A fennmaradt *Historia*-példányok többsége az 1. lapon és az első könyvvel (*Liber Primus*) kezdődik, tehát a későbbi címlap és előszó a Gottfried Schwarz német kiadó szándéka ellenére sem került a kötetek élére. Vannak azonban kivételek: például az Országos Széchényi Könyvtár egyik példánya elé oda kötötték az utólagos címlapot és bevezetőt, ez a példány Széchényi Ferenc eredeti gyűjteményében már ilyen formában volt meg. Ugyanakkor ez a néhány leveles pótlás megvan a Könyvtár állományában önállóan is.²⁰

A bécsi nemzeti könyvtárban Bethlen Farkas *Historiájának* olyan példányát őrzik, amelyben csak a Keresden nyomtatott csonka mű van benne. Előtte viszont kézírásos címlap található, amelyet a tudós Köleséri Sámuel írt 1724. március 25-én Szebenben, vagyis a Keresden félbeszakadt nyomtatás után több mint 30 évvel.²¹ Ez a kézírásos címlap Bethlen Farkas mű-

vét mint „*Historia rerum Transylvanicarum*” nevezi meg, továbbá a cím után leírja, hogy az eredeti kéziratot és a nyomdai eszközöket Thököly magával vitte, és Erdélyből kivitte, halála után pedig a Rákócziakhoz került, mint örököseihez (ismeretes, hogy Thököly Imre nevelt fia II. Rákóczi Ferenc volt). Köleséri valószínűleg tévedett abban, hogy Thököly a nyomdai eszközöket is magával vitte volna.

Bethlen Farkas történeti műve mégsem ezen a címen vonult be a könyvészetbe, pedig Köleséri állítása szerint eredeti kézirat alapján adta ezt a címet. Bár eddig is és a továbbiakban is röviden csak *Historiának* említjük Bethlen Farkas művét, megjegyzendő, hogy amint láttuk, más nevet ad a csonka műnek Köleséri Sámuel, mást Gottfried Schwarz és megint mást Benkő József, aki második kiadását gondozta,²² több mint száz évvel később. Szabó Károly Régi magyar könyvtár című bibliográfiájába Gottfried Schwarz nyomán *Historiarum Pannonico-Dacicarum Libri X.* címen vette fel.

7. kép. Ennek az épületszárnynak földszinti helyiségeiben volt a nyomda

Látható, hogy Bethlen Farkas történeti művének kiadástörténete és utóélete nem kevésbé kalandos, mint a keresdi nyomda története. Itt csak érintőlegesen foglalkoztunk vele, de maga is témája lehetne egy terjedelmesebb

19 Szabó Károly: Régi magyar könyvtár I–II. Budapest 1879, 1885. Bethlen Farkas *Historiarum Pannonico-Dacicarum libri X.* című művének leírását lásd az RMK II 2036 alatt.

20 400 565 jelzeten az Országos Széchényi Könyvtárban.

21 Österreichische Nationalbibliothek, 64.C.1

22 A Benkő József által gondozott 2. kiadásban a *Historia de rebus Transsylvanicis* címet kapta. I–VI. köt. (Szeben, 1782–1793). Hochmeister Márton nyomtatásában Szebenben 1782–1793 között jelent meg, hat kötetben. Mária Terézia magyar királynő 1780-ban elnyert privilégiumával. A hat kötetből az utolsó kettő korábban nyomtatásban nem jelent meg: ezeket Bethlen Farkas időközben előkerült kézirat alapján sikerült közreadni.

8. kép. A keresdi várkastély jellegzetes bástyája és tornáca napjainkban

dolgozatnak. Még száz évvel később is folyamatosan foglalkoztatta nemcsak a hazai, de az egész európai tudós közvéleményt a keresdi

23 Erdély története címmel 1–4. kötete jelent meg eddig, 2000–2006 között (Budapest–Kolozsvár).

Abstracts of Articles

→ p3

Traditionally our professional paper *Magyar Grafika*, is a treasury, and preview tool for new technologies, processes and brand new raw materials. Many times in itself, it is an *exclusive sample* of the novelties in question. This issue – for example – is dealing with *LEIPA ultraLux paper*.

PrintCity as a comprehensive *connection of competence* is a recognized strategic federation. Accompanied to its mentality, we transfer news about the value added production possibilities, and we strive to introduce more and more specialties in our paper to our readers.

In our present issue our partner is the *Xerox*, which presents to all of our readers its novelties not only in theory but in practice as well in form of print samples too.

To create values can be realized not only by application of different brand new technologies, processes, new applications and new products. The *efficiency* is an important factor too.

Datamonitor hired by *Canon*, in its study has shown, that the leadership of the companies, insist on the importance of efficiency, on a better cooperation with their suppliers and on cost reduction. By the help of our website you can reach a comprehensive *Pan-European study* dealing with this subject (<http://www.mgonline.hu/szakmai-tudastar> link of it).

To our young colleagues we regularly give a chance to introduce themselves by their thesis. Our present issue is not an exception: beside a two-page summary you can reach their works in an unabridged version.

kiadás és a kézirat sorsa. Nincs a 18. századnak sem olyan történettudósa, egyháztörténésze, könyvgyűjtője, aki ne hallatta volna hangját, vagy ne kért volna tájékoztatást akár a szórva-nyosan fennmaradt nyomtatott példányokkal, akár a lappangó kézirattal kapcsolatban.

Jóllehet a rövid életű keresdi nyomda csak incidens, ha a hazai nyomdászattörténet egészét nézzük, de a nagyszabású történeti mű, amelynek közreadása érdekében létrehozták, Bethlen Farkas magyarországi és erdélyi története maradandó hatással volt a hazai tudományosságra. Magyar fordításának közreadása jelenleg is folyik.²³ És áll a keresdi várkastély is, amely még 1949-ig lakott volt, és 2007-ben kapták vissza a román államtól – a képeken látható, részben romos, részben helyreállított állapotában – a Bethlen-család Erdélyben élő tagjai.

Several readers of us have sent notices about our short report on our *Vizsoly excursion*. We want organize more professional historic excursions, and give a forum to those interested about printing history, old machines, production processes, keepsakes and printing relics. Not just with well known, important articles but with virtual museums, and with free of charge *print-historic newsletters*. If you are interested in them, do not hesitate, contact us immediately and register by the help of our website: <http://www.mgonline.hu/virtualis.nyomdamuseum>.

The feature of our next issue will be dealing with education and training in the printing industry.

Until then (during which our editorial staff is busy on preparation of it), we wish all of our Readers to have time enough and enthusiasm necessary to deal with the past and future of our industry.

With best regards:

→ p5

Value Added Printing: Print City-Allianz in the frame of its *PrintPlusX Project*, has published its research results about the value-added printing.

→ p8

Higher efficiency instead of personal reduction: Canon, one of the leaders in digital imaging companies, has published the results of its survey made in 18 *Pan-European* countries about the present way of thinking of 1800 members of the higher leadership.